

УДК 378.14.631

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ АГРАРНОГО ВНЗ

Н.А.Швець

Анотація. У статті розкриті сутність, зміст і умови організації педагогічного супроводу професійного самовизначення студентів аграрного ВНЗ; розглянуто основні типи самовизначення студентів.

Ключові слова: професійне самовизначення, освітній простір ВНЗ, педагогічний супровід.

Аннотация. В статье раскрыты сущность, содержание и условия организации педагогического сопровождения профессионального самоопределения студентов аграрного вуза; рассмотрены основные типы самоопределения студентов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, образовательное пространство вуза, педагогическое сопровождение.

Abstract. The paper discusses the essence, the content and the terms of the organization of pedagogical support of students' professional self-determination at agrarian higher school. The basic types of self-determination of students are considered, efficiency of pedagogical accompaniment of professional self-determination of students, which depends on organizationally pedagogical terms, is exposed.

Keywords: professional self-determination, educational space of higher school, pedagogical support.

Інтеграція України у світове співтовариство нерозривно пов'язана з входженням в європейський політичний, економічний та освітній простір, який розвивається в напрямку диференціації та спеціалізації професійної діяльності. Без розвитку вищої освіти неможливо забезпечити економічну, політичну й культурну незалежність нації і розвиток суспільства загалом.

Сучасна соціокультурна ситуація висуває нові вимоги до особистості професіонала, оскільки змінюється як сама сфера праці, так і характеристики професіоналізму сучасного працівника. У процесі здобуття вищої професійної освіти відбувається активне професійне самовизначення особистості. Проблема професійного самовизначення студентів є актуальною і перспективною, оскільки її розв'язання пов'язане з реалізацією потреби молоді у пошуку свого місця в житті й адаптації до різних сфер діяльності. Формування у студентів життєвої і професійної перспективи є потужним стимулом самоосвіти, самовиховання, самопізнання і самореалізації особистості у майбутній професії. У контексті розглянутої проблеми особливого значення набуває дослідження підходів до організації діяльності ВНЗ до професійного самовизначення студентів. Зміст цього виду діяльності закладено в Державних освітніх стандартах вищої професійної освіти, у навчальних планах та програмах

відповідних спеціальностей, а також в системі соціально-виховної роботи вищого навчального закладу [1].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури показав, що питанням вибору студентами ціннісних орієнтирів, створення ними власного життєвого шляху, отримання внутрішньої цілісності та адекватної позиції, пошуків способів розвитку активної, творчої, самовизначеної особистості присвячені роботи В.Андрєєва, В.Донцової, Є.Климова, І.Кона, В.Полякова, Я.Пономарьова, Н.Пряжнікова, Г.Серікова, Я.Устинової, В.Шадрикова, К.Чермити, Н.Чистякової та ін). У роботах цих авторів професійне самовизначення визначається як тривалий процес узгодження внутрішньоособистісних і соціально-професійних потреб, передбачає вибір кар'єри, сфери застосування й саморозвитку особистісних можливостей, а також формування практичного, дієвого ставлення особистості до соціокультурних професійно-виробничих умов, суспільно корисного буття і саморозвитку [2, с. 53].

У дослідженнях зарубіжних учених (Ф.Парсонс, А.Маслоу, Д.Сьюпер, Дж.Холланд та ін.) професійне самовизначення розглядається з різних сторін: як серія завдань, що їх ставить суспільство перед особистістю (Дж.Холланд, Ф.Парсонс); як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між власними вподобаннями й потребами, можливостями системи освіти (А.Маслоу, Д.Сьюпер та ін).

У ході нашого дослідження особливостей професійного самовизначення студентів Вінницького національного аграрного університету виявлено основні характеристики особистості фахівців аграрного спрямування (їх соціально-демографічне походження, мотиви вибору професії і навчального закладу, ставлення до навчання і навчального закладу, найбільш значущі види діяльності, життєві та професійні перспективи). Розглянемо найбільш значущі з них.

Соціально-демографічне походження студента аграрного вищого закладу. Це – молода людина віком 17–23 роки, у 70% випадків закінчила сільську середню школу, у 19% – міську, в 11% – інші навчальні установи, яка проживає переважно в тій самій місцевості, де знаходиться заклад, в якому навчається; матеріальна забезпеченість студента – невисока.

Мотиви вибору професії і навчального закладу. Встановлено, що на вибір ВНЗ аграрного спрямування більшою мірою впливають такі чинники, як наявність у них престижних спеціальностей (правознавство, економіка, митна справа та ін.), велика практична орієнтованість навчання, можливість отримання заробітної плати, бажання отримати поряд з професійною підготовкою добру загальноосвітню підготовку, що дозволить продовжити освіту.

Ставлення до навчання і навчального закладу у 86% студентів позитивне, 54% молодих людей ще не мають достатніх навчальних і трудових навичок, їм притаманна слабка навчальна і професійна самодисципліна. *Життєві і професійні перспективи.* Дані опитування показали, що 25% студентів погано уявляють своє майбутнє, а певна їх частина про нього і не думає, хоча роботу всі бажають мати високооплачувану і в ідеалі бачать себе людьми забезпеченими. 70,1 % студент після закінчення навчального закладу планує працювати за фахом. У багатьох юнаків та дівчат навіть після отримання професії немає стійких життєвих інтересів, що сприяє частій зміні місця роботи.

Вивчення досвіду роботи вітчизняних аграрних вищих закладів дозволяє констатувати зниження інтересу до отримання спеціальностей сільськогосподарського спрямування та падіння їхнього престижу. Професійне самовизначення студентів у цих університетах часто має ситуативний, безсистемний характер, відсутні методичні рекомендації щодо педагогічного супроводу цього процесу.

У результаті аналізу отриманих даних нами було виділено такі основні типи самовизначення у студентів: *професійне* (формалізація діяльності фахівця: отримання диплома або сертифіката, досягнення результатів праці тощо); *життєве* (стиль життя, який специфічний для соціокультурного середовища, в якому живе людина); *особистісний* (прояв особистісних якостей, що характеризують його індивідуальність). При цьому, як показав аналіз наукових робіт, виділяються такі типи особистісного самовизначення, як гармонійний, безтурботний, безперспективний, уявний, прагматичний, залежний, невротичний і т.д.

Аналіз наукових праць та власні дослідження дають підставу для виявлення напрямів розвитку професійного самовизначення студентів у вищій школі: 1) формування самосвідомості, що визначає мету життєвого шляху молодої людини; 2) розвиток індивідуальних здібностей і якостей, пов'язаних з конкретною і суміжних з нею професій; 3) розвиток умінь оцінювати свої потреби, інтереси і власні можливості; 4) підготовка до реалізації подальших життєвих планів; 5) формування морально-вольових якостей, необхідних для професійного вибору та успішності його реалізації.

У зв'язку з цим викладаємо власні концептуальні позиції щодо розглянутої проблеми. Метою професійного самовизначення майбутнього фахівця–аграрія є формування внутрішньої готовності до

свідомого вибору й оволодіння сільськогосподарською професією, бажання і здатність працювати на селі в складних економічних та побутових умовах, брати участь у його розбудові. Підготовка майбутнього аграрія до професійного самовизначення являє собою особистісно орієнтований поетапний процес, спрямований на формування у кожного студента власного освітнього маршруту, на розвиток професіоналізму й здатності до самовдосконалення. Всупереч сформованим у педагогіці уявленням про професійні «плани» і «перспективи» (Є.Климов, Н.Пряжников та ін), що являють, по суті, план майбутнього професійного розвитку, ми вважаємо, що основою професійного самовизначення повинен стати «проект професійного життєвого шляху» [3, с. 35]. Це усвідомлений уявний образ персонального професійного майбутнього, який включає в себе ціннісні орієнтації особистості та уявлення про себе як професіонала, про особливості професійної сфери і сучасних вимог до фахівця, про ближні й дальні професійні цілі, про способи їх досягнення і про зовнішні та внутрішні перешкоди на професійному шляху. Під педагогічним супроводом професійного самовизначення студентів ми розуміємо спільну діяльність студентів і педагогів, орієнтовану на надання підтримки в адаптації, допомогу в інтеграції студентів у єдиному колективі академічної групи, курсі, факультеті, університеті; сприяння ініціативам студентської молоді; допомога у формуванні професійної мотивації у досягненні поставлених професійних цілей в особистісному професійному прийнятті рішення спеціалізації, побудові проекту подальшого професійного шляху в контексті власного життя; допомога у працевлаштуванні (вторинна зайнятість студента).

Стратегія супроводу будується з урахуванням педагогом необхідності розробки елементів структури проекту професійного життєвого шляху, з одного боку, а з іншого – на врахуванні того, які компоненти професійного самовизначення (ціннісно-мотиваційний, операційний, когнітивний) і внутрішньоособистісні механізми (персоналізація, стереотипізація, рефлексія) повинні бути задіяні для його оптимізації [4, с. 44].

Ефективність педагогічного супроводу професійного самовизначення студентів залежить від дотримання організаційно-педагогічних умов:

- конструювання змісту всіх навчальних дисциплін із спрямованістю на розвиток ціннісно-мотиваційних підстав майбутньої професійної діяльності;
- проведення спеціальних курсів, включаючи індивідуальне консультування студентів з питань вибору напрямку професійного самовизначення;
- формування професійно значущих якостей особистості, що впливають на становлення професійних компетенцій;
- організація співпраці й відомості в навчально-виховній роботі;
- встановлення атмосфери корпоративності, колегіальності, професійної єдності студентів і викладачів.

Оскільки професійне самовизначення особистості є процесом послідовного входження в професію і прийняттям професійного «Я», розкриємо зміст етапів його розвитку. На першому етапі – *емпіричному* (1 курс навчання) – здійснюється ознайомлення студентів з обраною спеціальністю, усвідомлення соціальної ролі професії в суспільстві, первинне усвідомлення себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, самопізнання, прийняття професії і свого професійного майбутнього. Таким чином, перший курс є етапом активізації процесу професійного самовизначення, розвитку початкового рівня професійного самовизначення, з яким абітурієнт приходить в аграрний навчальний заклад. Другий етап – *теоретико-практичний* (2–3 курси) – спрямований на утвердження себе в професії, набуття загальнотеоретичних і спеціальних знань, формування професійно значущих якостей, практичних умінь і навичок спілкування, самопізнання й самоствердження по відношенню до обраної професії. На третьому етапі – *практико-орієнтованому* (4–5 курси) – відбувається гностичне й емоційно-психологічне входження в професію, здійснюється зв'язок теоретичних знань з практикою. Реалізація педагогічного супроводу визначається специфікою засобів розвитку професійного самовизначення університету. Засоби є джерелами впливу на свідомість, поведінку й діяльність студентів з метою оволодіння знаннями у галузі майбутньої професії, формування умінь і навичок самовиховання, самоосвіти, самореалізації, саморозвитку. Аналізуючи праці А.Вербицького, М.Кагана, В.Ледньова, О.Леонтєва, Б.Ломова, А.Прутченкова, І.Юстус та інших, ми змогли обґрунтувати ефективність засобів професійного самовизначення студентів.

Експериментальна робота підтвердила, що оптимальними варіантами взаємоз'язку професійно-орієнтованих засобів і форм організації професійного самовизначення студентів у навчальній роботі є: спецкурси («Проектування професійної кар'єри», «Агропромисловий комплекс Вінниччини», «Організація соціально-культурної діяльності на селі», «Авторське право та його захист», «Економічна культура жителів Вінниччини» та ін); практичні й лабораторні заняття, курсові проекти й роботи;

виробничі практики; ситуації з імітацією професійної діяльності; участь майбутніх фахівців у науково-дослідній роботі: підготовка доповідей науково-практичних конференцій, спільних публікацій з викладачами, проведення предметних олімпіад, робота в творчих лабораторіях випускаючих кафедр. Ці заходи в сукупності формують усвідомлення обраного професійного й життєвого шляху особистості.

Значний вплив на самовизначення молоді чинять професійні проби, що проводяться на різних етапах навчання. Це ситуаційні та імітаційні, ділові ігри, розв'язання проблемних завдань, організація вторинної зайнятості студентів, участь у науково-дослідницькій роботі, підготовка дипломного проекту (випускної кваліфікаційної роботи). Проходячи професійні проби, студенти ВНЗ на певному етапі навчально-виховного процесу можуть оцінити правильність професійного вибору, спробувати свої сили в обраній спеціальності та в разі незадоволення – змінити профіль навчання.

Особливу роль має участь професорсько-викладацького складу в студентському дозвіллі (заходи «Посвята в студенти», «Екватор», «Останній дзвінок»); зустрічі з випускниками, з керівниками аграрних підприємств та господарств області, банків міста, працівниками органів юстиції, менеджерами; організації ярмарки професій, Днів факультету, Днів відкритих дверей факультету; бесід і диспутів про професію, які проводяться кураторами; організації екскурсій.

Реалізація таких напрямів педагогічної підтримки, як художньо-творча, дозвіллева та здоровий спосіб життя, сприятиме формуванню професійної культури майбутніх фахівців, підтримці належного рівня інтелігентності.

Констатувальний експеримент показав ступінь вираженості кожного з критеріїв професійного самовизначення студентів. У результаті були виділені три групи респондентів, що відповідають високому, достатньому та допустимому рівням. В експериментальній групі на високому рівні професійного самовизначення знаходиться 4,6% респондентів, що складає 25 чоловік; на достатньому рівні – 40,7% (81 студент); на допустимому рівні – 44,7% (78 студент). На етапі формування експерименту освітній простір ВНЗ досліджувався як сфера професійного самовизначення студентів. Крім розкриття сутності понять – «освітній простір аграрного вищого навчального закладу», «соціокультурне середовище ВНЗ» – у дослідженні теоретично розроблена й експериментально перевірена система професійного самовизначення студентів в умовах вищої школи. Дана система являє собою методологічний і технологічний блоки.

Виходячи з концептуальних засад системи організації освітнього середовища ВНЗ і системного підходу до педагогічної підтримки професійного самовизначення студентів, визначено принципи організації цього виду діяльності: гуманістична спрямованість; безперервність загального й професійного формування особистості; домінуючість; універсальність; діяльнісний підхід.

Експериментальна робота показала ефективність умов організації педагогічної підтримки професійного самовизначення студентів, про що свідчить динаміка розвитку критеріальних показників від допустимого рівня до достатнього й високого. За даними контрольного зрізу, в експериментальній групі високий рівень професійного самовизначення зріс на 4,8%. Допустимий рівень самовизначення на етапі адаптації зменшився на першому курсі на 8,7%, на третьому – на 9,2%.

Разом з тим, розглянута проблема в силу своєї багатомірності не може бути обмежена рамками даного дослідження. Отримані результати не претендують на остаточне рішення. Широкі можливості відкриває подальша розробка педагогічної концепції підготовки фахівців нової формації; створення методичних рекомендацій щодо розвитку професійного самовизначення студентів на різних стадіях адаптації; удосконалення педагогічного процесу у вищій школі шляхом модернізації педагогічної підготовки, використання нових технологій, що сприяють формуванню професійного ідеалу майбутнього фахівця.

Література

1. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
2. Чермит К.Д. Вища освіта: реалії та перспективи / К. Д. Чермит, В. Г. Левченко – Харків: **Растр-7**, 2001. – 202 с.
3. Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение в исторической перспективе / Н. С. Пряжников // Вопросы психологии. – 1996. - № 1. – С. 34-51.
4. Демидова Т. П. Психологическое сопровождение профессионального самоопределения специалиста / Т. П. Демидова // Специалист. – 2001. - № 3. – С. 14-16.
5. Крутих Є. В. Суб'єктивність у професійному становленні студента / Є. В. Крутих // Вісник Донецького національного університету. - Сер. Педагогіка і психологія. – Донецьк, 2010. - Вип. 4. – С. 74-79.